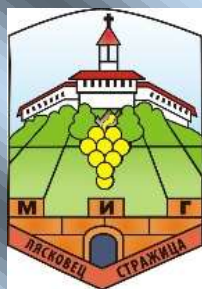




Програма за развитие на селските райони 2014-2020 г. Европейски земеделски фонд за развитие на селските райони.
Европа инвестира в селските райони !



СДРУЖЕНИЕ "МЕСТНА ИНИЦИАТИВНА ГРУПА ЛЯСКОВЕЦ – СТРАЖИЦА"

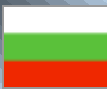


Наръчник на МИГ за подпомагане процеса на партньорство и сдружаване



www.eufunds.bg, www.mig-zaedno.eu

Настоящият документ е изготвен в изпълнение на проект „Партньорството като ключ към успеха“, Административен Договор №РД50-6/08.03.2024г., BG06RDNP001-19.607-0014-C01 за подмярка 19.3 „Подготовка и изпълнение на дейности за сътрудничество на местни инициативни групи“ от мярка 19 „Водено от общностите местно развитие“ от ПРСР 2014 - 2020 г., Процедура BG06RDNP001-19.607



Програма за развитие на селските райони 2014-2020 г. Европейски земеделски фонд за развитие на селските райони.
Европа инвестира в селските райони !



**Предимствата и ползите от сдружаването и
кълстеризация.**

**Основни форми на сдружаване в отделните
икономически сектори.**

**Основно приложимо законодателство за различните форми на
сдружаване.**

Действия и стъпки в процеса на сдружаване



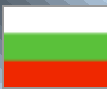
**Финансови източници и
програми, подпомагащи
процеса на сдружаване и
кълстеризация.**

**Полезна за
заинтересованите
страни
информация**

**Полезни
източници на
информация**

www.eufunds.bg, www.mig-zaedno.eu

Настоящият документ е изготвен в изпълнение на проект „Партньорството като ключ към успеха“, Административен Договор №РД50-6/08.03.2024г., BG06RDNP001-19.607-0014-C01 за подмярка 19.3 „Подготовка и изпълнение на дейности за сътрудничество на местни инициативни групи“ от мярка 19 „Водено от общностите местно развитие“ от ПРСР 2014 - 2020 г., Процедура BG06RDNP001-19.607



Програма за развитие на селските райони 2014-2020 г. Европейски земеделски фонд за развитие на селските райони.
Европа инвестира в селските райони !

ЗАЩО КЛЪСТЕРИЗАЦИЯ?

Последните десетилетия стават свидетел на всеобщо придвижване към икономика от глобален мащаб. Чуждестранната търговия и инвестиции са с все по-нарастващо значение за съвременната икономика, като постепенната либерализация на световната търговия е позитивен фактор за икономическия растеж, заетостта и експанзията на бизнеса. Въпреки повишаването на натиска на конкуренцията, глобализацията на световната икономика води до нови промени за малките и средни предприятия, в много случаи подтиквайки ги към бизнес сътрудничество с чуждестранни компании.

Успешният бизнес вече има по-големи потребности отпреди. Той се нуждае от достъп до знания и умения, които обикновено са по-лесно достъпни там, където са концентрирани доставчици, клиенти, конкуренти, образователни институции, научноизследователски лаборатории и трудова сила.

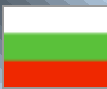
Съвременната икономика отдавна е признала предимствата на бизнес кооперирането и свързването в клъстери, като средство за подобряване на производството и представянето на пазара на предприятията, чрез ефекта на обединяването, икономия от мащаба и подобрен достъп до иновации.



Европейският съюз поставя акцент върху предприятията и иновациите. Подкрепата за клъстерите, давана от ЕС и правителствата на отделните държави, често се проявява чрез способността им да подкрепят по-активно предприемачеството и иновациите. Клъстерите се разглеждат с добър потенциал за стимулиране на предприятията и иновациите, но това не става автоматично.

www.eufunds.bg, www.mig-zaedno.eu

Настоящият документ е изготвен в изпълнение на проект „Партньорството като ключ към успеха“, Административен Договор №РД50-6/08.03.2024г., BG06RDNP001-19.607-0014-C01 за подмярка 19.3 „Подготовка и изпълнение на дейности за сътрудничество на местни инициативни групи“ от мярка 19 „Водено от общностите местно развитие“ от ПРСР 2014 - 2020 г., Процедура BG06RDNP001-19.607



Програма за развитие на селските райони 2014-2020 г. Европейски земеделски фонд за развитие на селските райони.
Европа инвестира в селските райони !

Предимствата и ползите от сдружаването и клъстеризация.

Обединяването на малките и средни предприятия в клъстери е съвременна форма на междуфирменото сътрудничество, която допринася за тяхното ефективно развитие и повишаване на тяхната конкурентоспособност.

Динамиката във факторите на външната и вътрешна среда води до трансформация в процесите и организацията на икономиката и функциониращите предприятия. Това от своя страна налага актуализация на принципите, методите и формите за управлението на стопанските субекти, чрез прилагане на адекватно управление и технологии за стабилизиране на процесите в условията на глобална икономика.

Клъстерите са важен фактор за повишаване конкурентоспособността на европейските икономики. Националните и регионалните икономически политики на стария континент все повече се ориентират към използване предимствата на клъстерния подход.

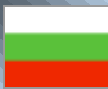
Концепцията за клъстерите и техния ефект спрямо развитието на икономиката търпи динамика, провокирана от една страна от историческият ход и промяната в характера на противодействащите фактори, а от друга страна иницирирана от политическите интереси и приложените стратегически механизми за промотиране на устойчивост.

Клъстеризацията е определена като процес на съвместно разполагане на фирми и други действащи лица в концентрирана географска област, коопериране около определена функционална ниша и установяване на тесни взаимовръзки и работни алианси за засилване на тяхната колективна конкурентоспособност. Тя е процесът на интегриране на стопански и други субекти от един географски район за постигане на общи цели, свързани с повишаване на пазарната сила и конкурентоспособността.

Клъстерът също се разглежда като своеобразна самоорганизираща се производствена система, в която фирмите си сътрудничат във вертикални или хоризонтални „вериги“ за получаване на допълнителна добавена стойност и за повишаване на конкурентоспособността. Клъстерът се състои от група фирми, които обикновено имат известен опит в сътрудничеството помежду си. Отделните мерки, насочени към взаимодействие и в услуга на фирмите по отношение на иновации, дизайн, качество, продуктово развитие и маркетинг, са изключително важни. Най-важното обаче, което може да постигне клъстерът, е практическата стъпка към бизнес коопериране и стимул за развитие на активи, технологии, инфраструктура и съвместни инвестиции, ефекти, които не биха могли да бъдат постигнати

www.eufunds.bg, www.mig-zaedno.eu

Настоящият документ е изготвен в изпълнение на проект „Партньорството като ключ към успеха“, Административен Договор №РД50-6/08.03.2024г., BG06RDNP001-19.607-0014-C01 за подмярка 19.3 „Подготовка и изпълнение на дейности за сътрудничество на местни инициативни групи“ от мярка 19 „Водено от общностите местно развитие“ от ПРСР 2014 - 2020 г., Процедура BG06RDNP001-19.607



Програма за развитие на селските райони 2014-2020 г. Европейски земеделски фонд за развитие на селските райони.

Европа инвестира в селските райони !

от една-единствена фирма. Създаването на един клъстер води до съществено снижаване на разходите за членовете на мрежата.

При сдружаване в сектора на земеделието и селското стопанство, съдружниците сами определят от какво обучение или практически семинар имат нужда на база спецификата на собствената си ферма и производство.

Конкретиката на материала и малките групи водят до кратки, но съдържателни обучения, проведени на място в населеното място или дори във фермите на членовете. Това води до висока полза и отсъствие на загуба на време в пътуване.

Вследствие на концентриране на потребностите, сдруженията са атрактивни за доставчиците на стоки и услуги. Това подпомага процеса по договаряне и влияе на крайната цена на сделката.

Чрез периодичните срещи съдружниците обменят информация по между си и получават важна информация във връзка с изисквания на законодателството, схеми и мерки за подпомагане, конкретни проблеми свързани с тяхната дейност и др. Това ги прави подготвени за настоящи и бъдещи предизвикателства, като в някои случаи това е разликата между успешната дейност и фалита.

Чрез концентриране и унифициране на производството могат да договорят по-високи цени за произвежданите от тях земеделски стоки.

Сдружението може да е основата за достъп до краен потребител с преработен земеделски продукт.

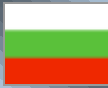
Ползите от сдружаването и кооперирането са отдавна доказани: достъп до пазари, обучения и консултации, обмяна на опит, споделяне на идеи, създаване на контакти, съвместно участие на изложения и панаири, представителство пред държавни и местни органи – защита на интереси, лобизъм и т.н.

**С три думи -
подход, доверие и
енергия.**



www.eufunds.bg, www.mig-zaedno.eu

Настоящият документ е изготвен в изпълнение на проект „Партньорството като ключ към успеха“, Административен Договор №РД50-6/08.03.2024г., BG06RDNP001-19.607-0014-C01 за подмярка 19.3 „Подготовка и изпълнение на дейности за сътрудничество на местни инициативни групи“ от мярка 19 „Водено от общностите местно развитие“ от ПРСР 2014 - 2020 г., Процедура BG06RDNP001-19.607



Програма за развитие на селските райони 2014-2020 г. Европейски земеделски фонд за развитие на селските райони.

Европа инвестира в селските райони !

Подходът, който трябва да се сформира от страна на администрацията и държавата към сдружаването. Доверието, което трябва да имат членовете към този, който ги приканва да се сдружат. И съответно енергията между всички останали, за да могат да реализират всичко това, което сте си поставили като цели.

За малките и средни предприятия бизнес сътрудничеството в различните му форми предлага безспорни предимства. В много случаи това е единствения начин за тях да получат достъп до задграничен пазар. Партньорството с фирма от друга страна може да им помогне да получат знания от първа ръка за този пазар, може да бъде полезно в намирането на нови клиенти за техните продукти на нов пазар, може да даде достъп до нови технологии, може да даде допълнителен капацитет за производство или достъп до нови финансови средства. Целта на кооперирането с партньор винаги ще бъде да създаде по някакъв начин печалба (добавена стойност) за всички участващи партньори.

Първо, широко прието и неоспоримо е разглеждането на клъстерите като географска концентрация на специализирани фирми, напреднали умения и компетенции на работна сила, както и подкрепа на институции, които увеличават потоците знания и тяхното разпространение в резултат на близостта им.

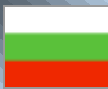
Второ, клъстерите включват мрежа от съвместни/кооперативни предприятия (фирми, които имат официални, социални и икономически връзки помежду си). Те предлагат добри функции за предоставяне на набор от специализирани и персонализирани услуги на определена група от фирми, като например предоставяне на специализирана инфраструктура, специфична подкрепа за бизнеса от консултантски услуги или обучения. В този смисъл, клъстерите са форма на „самоорганизация“, която предлага конкурентни предимства. Счита се, че географската близост улеснява трансфера на потоците от знания и непланираните взаимодействия, които са важни елементи от иновационния процес.

На трето място, клъстерите се характеризират с определен динамичен социален и организационен елемент, така нареченото „институционално прикрепване/фиксиране“ – привличат се различни взаимосвързани иновационни актьори като университети, научноизследователски институти, неправителствени и правителствени организации, публични власти – по този начин се улеснява интензивното взаимодействие и сътрудничество между тях.

Динамичното и ефективно взаимодействие и сътрудничество в триъгълника на знанието (индустрия, университет, правителство); образованието, научните изследвания и иновациите са от решаващо значение за реализиране на конкурентни предимства във времена на нарастваща сложност на нови технологии, продукти и услуги, както и на променящите се изисквания за умения и компетенции.

www.eufunds.bg, www.mig-zaedno.eu

Настоящият документ е изготвен в изпълнение на проект „Партньорството като ключ към успеха“, Административен Договор №РД50-6/08.03.2024г., BG06RDNP001-19.607-0014-C01 за подмярка 19.3 „Подготовка и изпълнение на дейности за сътрудничество на местни инициативни групи“ от мярка 19 „Водено от общностите местно развитие“ от ПРСР 2014 - 2020 г., Процедура BG06RDNP001-19.607



Програма за развитие на селските райони 2014-2020 г. Европейски земеделски фонд за развитие на селските райони.
Европа инвестира в селските райони !

Клъстерните политики могат да бъдат определени като специфични правителствени усилия за подкрепа на клъстерите.

На практика се срещат всички комбинации между клъстери и клъстерни политики: клъстери, спонтанно създадени без политическа подкрепа; клъстерни политики, които рано или късно имат за резултат наличие/ функциониране на клъстери, но също така и клъстерни политики без статистически значително влияние върху формирането на клъстери.

Ползата за местните общности от развитието на клъстери, се изразява в следното:

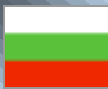
- ☐ чрез тях се внедряват нови иновативни решения на определена територия;
- ☐ местната икономика става по-устойчива и конкурентноспособна;
- ☐ реализира се значителна добавена стойност;
- ☐ регионът се идентифицира с определена продуктова група или индустрия.

Предимства за бизнеса от територията на МИГ „Лясковец – Стражица“ при клъстеризация:

- ☐ формирането на клъстери води до съществено снижаване на разходите за членовете на мрежата;
- ☐ сравнителни предимства са породени от възможността за коопериране и партньорство, стимул за развитие на активи, технологии, инфраструктура и съвместни инвестиции – ефекти, които една фирма сама не би могла да постигне.
- ☐ наличието на множество разнородни фирми води и до създаването на синергия между участниците в клъстера;
- ☐ увеличено внимание към иновациите и динамизиране на прилагането им;
- ☐ създаването на клъстерни формирования е породено от стремежа за подобряване фирмената производителност и отстояване на адекватни конкурентоспособни позиции срещу външни чуждестранни фирми и икономики;
- ☐ клъстерите спомагат за създаването на една стабилна, продуктивна и благоприятна за чуждестранни инвестиции икономическа среда.
- ☐ създава се възможност за развитие и утвърждаване на име, което да се превърне в ценен инструмент в маркетинга на продуктите и услугите на клъстера и да представя целия регион на национални и международни форуми;
- ☐ целенасоченото развитие на клъстерите прави регионите, на чиято територия функционират, с по-висок икономически растеж и социално благополучие;
- ☐ наблюдава се подобрена бизнес среда, насърчаваща конкурентната способност на предприятията, както и повишена инвестиционна привлекателност на региона;
- ☐ повишава се заетостта в района и се увеличават данъчните постъпления;

www.eufunds.bg, www.mig-zaedno.eu

Настоящият документ е изготвен в изпълнение на проект „Партньорството като ключ към успеха“, Административен Договор №РД50-6/08.03.2024г., BG06RDNP001-19.607-0014-C01 за подмярка 19.3 „Подготовка и изпълнение на дейности за сътрудничество на местни инициативни групи“ от мярка 19 „Водено от общностите местно развитие“ от ПРСР 2014 - 2020 г., Процедура BG06RDNP001-19.607



Програма за развитие на селските райони 2014-2020 г. Европейски земеделски фонд за развитие на селските райони.
Европа инвестира в селските райони !

Основни форми на сдружаване в отделните икономически сектори.

Клъстерните организации са юридическите лица, които подкрепят укрепването на сътрудничеството, работата в мрежа и обучението в иновационните клъстери и действат като доставчици на подкрепа за иновации, като предоставят или насочват специализирани и персонализирани услуги за подпомагане на бизнеса за стимулиране на иновационни дейности, особено в МСП.

Обикновено те са участниците, които улесняват стратегическото партньорство между клъстерите.

Обединяването на малките и средни предприятия в клъстери е съвременна форма на междуфирменото сътрудничество, която допринася за тяхното ефективно развитие и повишаване на тяхната конкурентоспособност.

Основните елементи, определящи наличието на клъстери и предпоставките за развитието им са:

- ☐ географска близост;
- ☐ наличието на висококвалифицирана работна ръка;
- ☐ растеж на специализирани свързани и допълващи се индустрии;
- ☐ улеснен достъп до технологични знания и информация за пазара.

Основни форми на търговско коопериране: търговско представителство; договор за дистрибуция; съвместни оферти; франчайзинг; съвместно участие на търговски изложения; съвместни покупки;

- ☐ Техническо/ производствено:

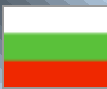
Трансфер на технологии; Съвместно участие в програмите на Европейския съюз за научни изследвания и развитие; Лицензионни споразумения; Съвместно производство; Под-изпълнение; Сервиз след продажба;

- ☐ Финансови:

Участие: Една компания купува част от дяловете на друга компания. В повечето случаи целта е да могат да се използват способностите или ноу-хау на продаващата компания. Участията могат да бъдат еднопосочни или реципрочни. Вторият случай е начин, по който партньорите могат да потвърдят партньорството и доверието, а в някои случаи може да се използва за защитаването един друг от неприятелско поглъщане.

www.eufunds.bg, www.mig-zaedno.eu

Настоящият документ е изготвен в изпълнение на проект „Партньорството като ключ към успеха“, Административен Договор №РД50-6/08.03.2024г., BG06RDNP001-19.607-0014-C01 за подмярка 19.3 „Подготовка и изпълнение на дейности за сътрудничество на местни инициативни групи“ от мярка 19 „Водено от общностите местно развитие“ от ПРСР 2014 - 2020 г., Процедура BG06RDNP001-19.607



Програма за развитие на селските райони 2014-2020 г. Европейски земеделски фонд за развитие на селските райони.
Европа инвестира в селските райони !

☐ Обезпечаване на рисков капитал:

Една или повече компании могат да инвестират в по-малка (нова) фирма, която има голям потенциал за растеж. Инвестирането може да бъде пряко или непряко – чрез фонд.

Чрез създаването на кълъстери участниците се стремят:

- ☐ да използват най-новите чуждестранни научни постижения и опит за по-ускорено решаване на икономическите, научните и социалните проблеми на страната;
- ☐ съвместно да решават проблеми, които не могат сами да решат;
- ☐ да използват собствените си научни постижения за проникване в икономиките на другите страни;
- ☐ да укрепват своите позиции на международния пазар. Механизмите за реализиране на МНТС са неразделна част от пазарните механизми, които реализират взаимоотношенията между субектите на стопанската и научна дейност.

Клъстеризацията е определена като процес на съвместно разполагане на фирми и други действащи лица в концентрирана географска област, коопериране около определена функционална ниша и установяване на тесни взаимовръзки и работни алианси за засилване на тяхната колективна конкурентоспособност. Тя е процесът на интегриране на стопански и други субекти от един географски район за постигане на общи цели, свързани с повишаване на пазарната сила и конкурентоспособността.

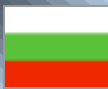
Клъстерът също се разглежда като своеобразна самоорганизираща се производствена система, в която фирмите си сътрудничат във вертикални или хоризонтални „вериги“ за получаване на допълнителна добавена стойност и за повишаване на конкурентоспособността. Клъстерът се състои от група фирми, които обикновено имат известен опит в сътрудничеството помежду си. Отделните мерки, насочени към взаимодействие и в услуга на фирмите по отношение на иновации, дизайн, качество, продуктово развитие и маркетинг, са изключително важни. Най-важното обаче, което може да постигне клъстерът, е практическата стъпка към бизнес коопериране и стимул за развитие на активи, технологии, инфраструктура и съвместни инвестиции, ефекти, които не биха могли да бъдат постигнати от една-единствена фирма. Създаването на един клъстер води до съществено снижаване на разходите за членовете на мрежата.

Форми на международно научно-техническо сътрудничество

☐ Търговия с лицензи:

www.eufunds.bg, www.mig-zaedno.eu

Настоящият документ е изготвен в изпълнение на проект „Партньорството като ключ към успеха“, Административен Договор №РД50-6/08.03.2024г., BG06RDNP001-19.607-0014-C01 за подмярка 19.3 „Подготовка и изпълнение на дейности за сътрудничество на местни инициативни групи“ от мярка 19 „Водено от общностите местно развитие“ от ПРСР 2014 - 2020 г., Процедура BG06RDNP001-19.607



Програма за развитие на селските райони 2014-2020 г. Европейски земеделски фонд за развитие на селските райони.

Европа инвестира в селските райони !

В определението дадено от Икономическата Комисия за Европа (ИКЕ) към ООН се казва, че технологията представлява сбор от начини за производството на изделия и предоставяне на услуги, а международното предаване на технологии- предоставяне на технологии от една страна на друга страна или международна организация.

В най-широк смисъл обменът на технологии, както в чист, така и в материализиран вид, е едно от направленията на стоковия обмен, различавайки се от него по това, че не е еднократен акт на покупко- продажба, а е процес на внедряването и усвояването на технологията между партньори. В патентно- лицензната дейност лицензът е разрешение да се ползва патентовано изобретение, дадено от носителя на монополното право върху него. Това означава, че да се използва чуждестранно патентовано изобретение, трябва да се получи от патентоприателя разрешение, т.е. да се получи лиценз. В този смисъл лицензът е един от основните способи за практическо използване на най-прогресивните научно-технически постижения в световен мащаб.

□ Промислено коопериране:

Този вид сътрудничество предполага съвместно производство с чужд партньор, специализация по видове детайли или продукция, установяват се дългосрочни производствено-технологични и научно-технически отношения.

□ Техно клъстери:

Технологично ориентирани добре адаптирани към икономиката на знанието клъстери, ядрото на които образуват университети и изследователски центрове;

□ Исторически базирани на ноу-хау клъстери:

Технологично и маркетингово свързани фирми в единен производствен процес, които обединяват своите ресурси за изпълнение на конкретна задача или цел.

В зависимост от характера на връзките между фирмите в клъстера може да говорим за: вертикални, хоризонтални и секторни клъстери.

При хоризонталния клъстер фирмите са на едно и също равнище на производство и маркетинг.

При вертикалния клъстер фирмите са на последователни нива на производство и маркетинг. При тези клъстери фирмите са от различни сектори.

www.eufunds.bg, www.mig-zaedno.eu

Настоящият документ е изготвен в изпълнение на проект „Партньорството като ключ към успеха“, Административен Договор №РД50-6/08.03.2024г., BG06RDNP001-19.607-0014-C01 за подмярка 19.3 „Подготовка и изпълнение на дейности за сътрудничество на местни инициативни групи“ от мярка 19 „Водено от общностите местно развитие“ от ПРСР 2014 - 2020 г., Процедура BG06RDNP001-19.607



Програма за развитие на селските райони 2014-2020 г. Европейски земеделски фонд за развитие на селските райони.
Европа инвестира в селските райони !

- ☐ В сферата на строителството, ремонти, изграждане на жилища и по-големи обекти;
- ☐ В сектора на инсталиране, поддържане и продажба на инсталации за ВЕИ;
- ☐ В сектора на производството на хлебни изделия;
- ☐ В сферата на производство на сладкарски изделия;
- ☐ В сектора на внос и продажба на авточасти и автомобили;
- ☐ В сферата на авторемонтните услуги;
- ☐ В сектора на хартиената промишленост;
- ☐ В сферата на производството на везни и кантари;
- ☐ В земеделския сектор-производство на билки, плодове и зеленчуци;
- ☐ В животновъдния сектор-отглеждане на пилета и едър рогат добитък, пчеларство;
- ☐ В преработвателната промишленост- пилешко месо и субпродукти, мляко и млечни продукти;
- ☐ В сферата на недвижимите имоти;
- ☐ В сектора на туризма, изхранването и атракциите;
- ☐ В сферата на ресторантьорството и бързото хранене;
- ☐ В сектора на дърводобива;
- ☐ В сектора на транспортните услуги и дистрибуцията;

**Сфери за
клъстеризация на
територията на МИГ**

www.eufunds.bg, www.mig-zaedno.eu

Настоящият документ е изготвен в изпълнение на проект „Партньорството като ключ към успеха“, Административен Договор №РД50-6/08.03.2024г., BG06RDNP001-19.607-0014-C01 за подмярка 19.3 „Подготовка и изпълнение на дейности за сътрудничество на местни инициативни групи“ от мярка 19 „Водено от общностите местно развитие“ от ПРСР 2014 - 2020 г., Процедура BG06RDNP001-19.607



Програма за развитие на селските райони 2014-2020 г. Европейски земеделски фонд за развитие на селските райони.
Европа инвестира в селските райони !

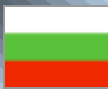
- ☐ В сферата на строителството;
- ☐ В сектора на инсталиране, поддържане и продажба на инсталации за ВЕИ;
- ☐ В сектора на внос и продажба на авточасти и автомобили;
- ☐ В сферата на авторемонтните услуги;
- ☐ В земеделския сектор-производство на билки, плодове и зеленчуци;
- ☐ В животновъдния сектор-отглеждане на пилета и едър рогат добитък, пчеларство;
- ☐ В преработвателната промишленост- месо и субпродукти, мляко и млечни продукти;
- ☐ В сферата на недвижимите имоти;
- ☐ В сектора на туризма, изхранването и атракциите;
- ☐ В сферата на ресторантьорството и бързото хранене;
- ☐ В сектора на дърводобива;
- ☐ В сектора на транспортните услуги и дистрибуцията;

**Сфери за клъстеризация
на между МИГ“Лясковец-
Стражица“ и
МИГ“Стамболов-
Кърджали“**

Икономическият профил на територията на МИГ „Лясковец – Стражица“ са машиностроене, хранително-вкусова, текстилна промишленост, производство на хартия и картон и изделия за дома – радиатори, камини, отоплителни инсталации. Важно значение за развитието на територията играе и земеделието и отраслите, свързани с преработка на

www.eufunds.bg, www.mig-zaedno.eu

Настоящият документ е изготвен в изпълнение на проект „Партньорството като ключ към успеха“, Административен Договор №РД50-6/08.03.2024г., BG06RDNP001-19.607-0014-C01 за подмярка 19.3 „Подготовка и изпълнение на дейности за сътрудничество на местни инициативни групи“ от мярка 19 „Водено от общностите местно развитие“ от ПРСР 2014 - 2020 г., Процедура BG06RDNP001-19.607



Програма за развитие на селските райони 2014-2020 г. Европейски земеделски фонд за развитие на селските райони.

Европа инвестира в селските райони !

продукти от селското стопанство – млекопреработваща промишленост, винопроизводство, хлебопроизводство и месопреработка.

Разпределението на промишленото производство по населени места е крайно неравномерно. Фирмите са съсредоточени предимно в градовете. Има няколко малки предприятия и преработвателни предприятия от хранително – вкусовия сектор, които функционират в селата на територията на МИГ. В останалите населени места индустриалния бизнес има символично значение и почти навсякъде регистрира спад в относителния си дял.

Природните условия и почвените ресурси са предпоставка за отглеждането на пшеница, ечемик, царевица и слънчоглед, като добивите от декар обикновено са над средните за страната. Традиционен отрасъл за района е зеленчукопроизводството.

Икономическият профил на МИГ „Стамболово – Кърджали 54“ е доминиран от сектор селско стопанство, който представлява стратегически отрасъл за територията и е от ключово значение за запазване на поминъка на населението и на традициите на територията на МИГ.

На територията на МИГ „Стамболово – Кърджали 54“, извън сектор селско стопанство преобладават обслужващите сектори – търговия, транспорт, хотелиерство и ресторантьорство. Тези сектори са представени основно от хранителни магазини, ресторанти, кафенета, както и малко на брой хотели и къщи за гости.

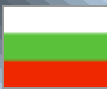
Индустриалният сектор е представен от преработващата промишленост, строителство, шивашко производство, дървообработка, производство на млечни и месни продукти, производство и бутилиране на вино, производство на хляб и хлебни изделия, консервиране на зеленчуци и др.

Територията на МИГ „Стамболово – Кърджали 54“ не е сред развитите и утвърдени туристически дестинации. Въпреки това територията притежава голям потенциал от природни и културно-исторически дадености като основа за устойчиво развитие на различни форми на туризъм. Двете общини имат дадености за развитие на селски туризъм, екотуризъм, културен туризъм и други алтернативни форми на туризъм.

Наличните ресурси дават възможност за развитие на един отчасти нов сектор – алтернативен туризъм, който има потенциал да диверсифицира местната икономика и да намали основната зависимост от отрасъла земеделие.

www.eufunds.bg, www.mig-zaedno.eu

Настоящият документ е изготвен в изпълнение на проект „Партньорството като ключ към успеха“, Административен Договор №РД50-6/08.03.2024г., BG06RDNP001-19.607-0014-C01 за подмярка 19.3 „Подготовка и изпълнение на дейности за сътрудничество на местни инициативни групи“ от мярка 19 „Водено от общностите местно развитие“ от ПРСР 2014 - 2020 г., Процедура BG06RDNP001-19.607



Програма за развитие на селските райони 2014-2020 г. Европейски земеделски фонд за развитие на селските райони.

Европа инвестира в селските райони !

Близостта на МИГ „Стамболово – Кърджали 54“ до границата с Гърция и Турция, както и наличието на добра суровинна база за хранително-вкусовата, строителната, енерго-добивната и фуражната промишленост, са важен потенциал за икономическото развитие на територията.

Бъдещото развитие на територията на МИГ е свързано с интензивно развитие на селското стопанство, на основата на благоприятните почвено-климатични условия и установените традиции в областта на растениевъдството и животновъдството.

Препоръчват се следните видове клъстери/ обединения:

☐ Хоризонтален клъстер:

Той може да се изгради от фирмите, които са на едно и също равнище на производство и маркетинг.

☐ Вертикален клъстер:

Фирмите могат да са на последователни нива на производство и маркетинг. При тези клъстери фирмите са от различни сектори.

☐ Клъстери, основаващи се на системни взаимоотношения между фирмите:

Взаимоотношенията може да се изграждат върху общи или помощни продукти, производствени процеси, технологии, изисквания за природни продукти, изисквания за умения и/или канали за дистрибуция.

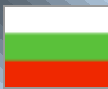
Сформирането на клъстери се основава на самоподбор във връзка с това как предприятията и институциите в даден регион определят своите мисии, поставят приоритетите си, използват ресурсите на региона и сформират партньорства.

☐ Географски клъстер:

Клъстерът може да включи членове от дадена област или регион. Това, до голяма степен, се определя от разстоянието и времето, което хората са склонни да отделят за пътуване до работа, и, което както работниците, така и собствениците на фирми считат за разумно при пътуване за срещи и създаване на мрежи. Обхватът на клъстера се влияе от транспортната система и трафика, но също и от културните особености, личните предпочитания, семейните и социалните потребности.

www.eufunds.bg, www.mig-zaedno.eu

Настоящият документ е изготвен в изпълнение на проект „Партньорството като ключ към успеха“, Административен Договор №РД50-6/08.03.2024г., BG06RDNP001-19.607-0014-C01 за подмярка 19.3 „Подготовка и изпълнение на дейности за сътрудничество на местни инициативни групи“ от мярка 19 „Водено от общностите местно развитие“ от ПРСР 2014 - 2020 г., Процедура BG06RDNP001-19.607



Програма за развитие на селските райони 2014-2020 г. Европейски земеделски фонд за развитие на селските райони.
Европа инвестира в селските райони !

Основно приложимо законодателство за различните форми на сдружаване.

Клъстерите са група предприятия и други организации, които работят заедно, за създаване на предимства за бизнеса и икономическа полза за своите членове.

Клъстерите включват концентрации от конкуриращи се, партниращи си и взаимосвързани фирми и институции, които са свързани със система от пазарни и непазарни връзки. Тези връзки трябва да осигурят конкурентно предимство на фирмите в клъстера пред останалите компании. Съществуват много видове и степени на конкурентно предимство. Клъстерите се различават по структура и силно зависят от предимствата, които търсят. Въпреки това, се открояват някои основни общи характеристики.

Клъстерът може да се определи като съвкупност от фирми, доставчици, под-доставчици на услуги, фирми от сходни производства и свързаните с тях институции (правителство, бизнес организации, академични общности, финансови институции и др.).

Клъстерът може да се квалифицира като общност, която работи за една цел: да бъде подпомогнат основния бизнес, като с това се гарантира успешното развитие и на дейностите, които са налице покрай основния бизнес. Освен това те заедно споделят проблемите си и решенията за тях.

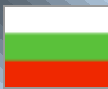
Така или иначе, независимо от терминологичните вариации ясно е, че клъстерът е доброволно обединение на компании, които имат общ интерес от това.

Правната рамка в България за регистрация на обединения под формата на клъстери дава следните възможности:

- ☐ Регистрирани като обединения по смисъла на Закона за юридическите лица с нестопанска цел;
- ☐ Обединения - дружества по смисъла на Глава XV от Закона за задълженията и договорите;
- ☐ Юридически лица, регистрирани по Търговския закон или Закона за кооперациите.

www.eufunds.bg, www.mig-zaedno.eu

Настоящият документ е изготвен в изпълнение на проект „Партньорството като ключ към успеха“, Административен Договор №РД50-6/08.03.2024г., BG06RDNP001-19.607-0014-C01 за подмярка 19.3 „Подготовка и изпълнение на дейности за сътрудничество на местни инициативни групи“ от мярка 19 „Водено от общностите местно развитие“ от ПРСР 2014 - 2020 г., Процедура BG06RDNP001-19.607



Програма за развитие на селските райони 2014-2020 г. Европейски земеделски фонд за развитие на селските райони.

Европа инвестира в селските райони !

Първото нещо, на което трябва да се обърне сериозно внимание е начинът, по който възникват кълстерните обединения.

Създаването на един кълстер не бива да бъде чисто административно, което е често допускана грешка в българската практика. Създаването на кълстер по административен път формира изкуствени връзки между участниците в него, тъй като те все още не са осъзнали необходимостта, предимствата и недостатъците от кооперирането и обединяването на усилията им.

Участниците в кълстера могат да са юридически лица, еднолични търговци, неправителствени организации, обучаващи организации, научни звена, публични администрации и физически лица.

Те се организират около един обединяващ ги продукт или услуга и създават мрежа, която да бъде привлекателна за местни и чуждестранни инвеститори. Важни фактори за участниците в кълстера са:

- ☐ Кълстерът трябва да бъде установен някъде. Близостта на участниците се оказва решаваща за успеха на кълстерните инициативи.
- ☐ Ясната визия за развитието на кълстера.
- ☐ Една фирма или организация поемат водеща роля.

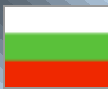
Сформирането на един добре функциониращ и конкурентноспособен кълстер трябва да бъде спонтанен и естествен процес, в основата, на който стоят потребностите и практиката на бизнеса. Задълбочаването на сътрудничеството между фирмите е механизъм за разпространение на нови идеи, информация, ноу-хау, добри практики. По този начин се създават условия за ефективен трансфер на технологии, които спомагат за формирането и развитието на конкурентни предимства в кълстерите.

За успеха на едно кълстерно обединение е необходимо да са изпълнени няколко условия:

- ☐ В основата на обединението да стои дългосрочна и устойчива цел, към която всички участници са съпричастни;
- ☐ Създаване на система на управление, която не позволява надмощия на един или няколко участници;
- ☐ Адекватно дефиниране на кой пазар или в кои сектори ще функционират обединените фирми и какви ще са техните общи дейности;

www.eufunds.bg, www.mig-zaedno.eu

Настоящият документ е изготвен в изпълнение на проект „Партньорството като ключ към успеха“, Административен Договор №РД50-6/08.03.2024г., BG06RDNP001-19.607-0014-C01 за подмярка 19.3 „Подготовка и изпълнение на дейности за сътрудничество на местни инициативни групи“ от мярка 19 „Водено от общностите местно развитие“ от ПРСР 2014 - 2020 г., Процедура BG06RDNP001-19.607



Програма за развитие на селските райони 2014-2020 г. Европейски земеделски фонд за развитие на селските райони.
Европа инвестира в селските райони !

- Съществена роля за генериране на нови идеи и предоставяне на ноу-хау при клъстерите играе и участието на университети и научноизследователски институти.

Те могат да включват предприятия от различни области, иновационни стартиращи предприятия, университети, организации за научни изследвания, неправителствени организации и др. с цел повишаване на тяхната конкурентоспособност и разширяване на пазарните позиции и насърчаване на иновациите и т.н.

**Обединения или
сдружения на
фирми**

**Консорциуми
и дружества
по ЗЗД**

Обединения на фирми като временни дружества за изпълняване на определена задача или за предоставяне на определена услуга или продукт по по-ефикасен начин.

Съвместно предприятие, което се занимава с производството, дистрибуцията на стоки или предоставянето на услуги, управлявано от членовете му за задоволяване на общи икономически, финансови и обществени нужди, засилвайки позицията си във веригата на доставки.

**Организации на
производителите
/ кооперативи**

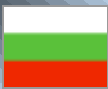
Дългосрочни договорни сътрудничества между публични и частни партньори за извършването на дейност от обществен интерес при постигане на по-добра стойност на вложените публични средства и при разпределение на рисковете между партньорите.

**Публично-частни
партньорства**

За обединения в земеделски сектори:

www.eufunds.bg, www.mig-zaedno.eu

Настоящият документ е изготвен в изпълнение на проект „Партньорството като ключ към успеха“, Административен Договор №РД50-6/08.03.2024г., BG06RDNP001-19.607-0014-C01 за подмярка 19.3 „Подготовка и изпълнение на дейности за сътрудничество на местни инициативни групи“ от мярка 19 „Водено от общностите местно развитие“ от ПРСР 2014 - 2020 г., Процедура BG06RDNP001-19.607



Програма за развитие на селските райони 2014-2020 г. Европейски земеделски фонд за развитие на селските райони.
Европа инвестира в селските райони !

- ☐ Закона за кооперациите;
- ☐ Юридически лица, регистрирани по Търговския закон.

Сдружаването в земеделските сектори, в съответствие с Общата селскостопанска политика (ОСП) е под формата на групи или организации на земеделски производители.

Правни възможности и примери за създаване на клъстер и сдружаване на бизнеса извън земеделския сектор.

Правната рамка в България за регистрация на обединения и сдружаване на бизнеса дава следните възможности за обединения в неземеделски сектори/ клъстери:

- ☐ Регистрирани като обединения по смисъла на Закона за юридическите лица с нестопанска цел;
- ☐ Обединения - дружества по смисъла на Глава XV от Закона за задълженията и договорите;
- ☐ Юридически лица, регистрирани по Търговския закон.

Нормативна рамка:

- ☐ Закон за насърчаване на инвестициите.

Предоставя правната рамка за стимулиране на инвестициите в различни сектори, включително и тези свързани с клъстерите. Насърчава се привличането на стратегически инвеститори, които могат да се възползват от различни данъчни и административни облекчения.

- ☐ Закон за малките и средните предприятия (МСП).

Целта на закона е да подкрепя развитието на МСП, които са ключови участници в клъстерните структури. Законът предвижда мерки за подобряване на достъпа до финансиране, подкрепя за иновации и технологичен трансфер.

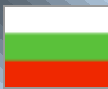
- ☐ Наредби и регулации на Министерството на иновациите и растежа - разработва наредби, които уреждат условията и процедурите за подкрепа на клъстерни организации и техните проекти.

Наредбите включват и специфични изисквания за участието в програми за финансиране.

⇒ Закон за кооперациите:

www.eufunds.bg, www.mig-zaedno.eu

Настоящият документ е изготвен в изпълнение на проект „Партньорството като ключ към успеха“, Административен Договор №РД50-6/08.03.2024г., BG06RDNP001-19.607-0014-C01 за подмярка 19.3 „Подготовка и изпълнение на дейности за сътрудничество на местни инициативни групи“ от мярка 19 „Водено от общностите местно развитие“ от ПРСР 2014 - 2020 г., Процедура BG06RDNP001-19.607



Програма за развитие на селските райони 2014-2020 г. Европейски земеделски фонд за развитие на селските райони.

Европа инвестира в селските райони !

- ⇒ Закон за подпомагане на земеделските производители;
- ⇒ Закон за собствеността и ползването на земеделските земи;
- ⇒ Наредби на Министерството на земеделието и храните;

❑ Стратегически и програмни документи:

- ⇒ Национална стратегия за развитие на малките и средните предприятия 2021-2027 г.;
- ⇒ Стратегически план за развитие на земеделието и селските райони 2023-2027 г.;
- ⇒ Иновационна стратегия за интелигентна специализация на Република България 2021-2027 г. (ИСИС).
- ⇒ Национална стратегия за насърчаване на предприемачеството 2021-2027 г. ;
- ⇒ Програма „Конкурентоспособност и иновации в предприятията“ (ПКИП) 2021-2027;
- ⇒ Програма "Научни изследвания, иновации и дигитализация за интелигентна трансформация" 2021-2027.;
- ⇒ План за възстановяване и устойчивост на Република България.

Действия и стъпки в процеса на сдружаване.

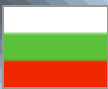
В българското законодателство не се урежда изрично юридическо лице или търговско дружество, което да носи наименованието Клъстер.

Регистрация и учредяване на Клъстер – може да се осъществи под формата на юридическо лице (Сдружение) с нестопанска цел по смисъла и разпоредбите на Закона за юридическите лица с нестопанска цел. В зависимост от цел, с която искате да се учреди Сдружението, то може да бъде в частна или общественополезна полза.

За да се учреди / регистрира Сдружение в частна полза са необходими 3 или повече лица (физически и/или юридически лица – търговски дружества (ЕООД, ООД, АД), както и други сдружения и фондации). Докато регистрацията на Сдружение в общественополезна полза се

www.eufunds.bg, www.mig-zaedno.eu

Настоящият документ е изготвен в изпълнение на проект „Партньорството като ключ към успеха“, Административен Договор №РД50-6/08.03.2024г., BG06RDNP001-19.607-0014-C01 за подмярка 19.3 „Подготовка и изпълнение на дейности за сътрудничество на местни инициативни групи“ от мярка 19 „Водено от общностите местно развитие“ от ПРСР 2014 - 2020 г., Процедура BG06RDNP001-19.607



Програма за развитие на селските райони 2014-2020 г. Европейски земеделски фонд за развитие на селските райони.

Европа инвестира в селските райони !

изисква най-малко 7 физически лица или най-малко 3 юридически лица– търговски дружества (ЕООД, ООД, АД), както и други сдружения и фондации).

Както и при търговските дружества (ЕООД, ООД, АД) и Сдружението трябва да носи уникално наименования, което да не въвежда в заблуждение или да накърнява добрите нрави.

Отново в зависимост от целта на учреденото Сдружение то може да се управлява от Управител или Управителен съвет (с най-малко трима членове) за Сдруженията в частна полза. При Сдруженията в общественополезна полза управляващият орган е винаги колективен – Управителен съвет (с най-малко трима членове).

☐ **Иновация**

Иноваторите генерират и комерсиализират нови идеи, намират по-ефективни производствени решения или създават нови пазари. Те се намират във всички аспекти на бизнеса (прилагането на технологии, дизайн на управленски системи, маркетинг на продуктите, използването на работната ръка и др.)

**Предпоставки за
успешно
функциониране**

☐ **Имитиране**

Разпространява нови концепции и практики сред компаниите и стимулира последващи иновации. Много от имитаторите стават иноватори посредством подобряване на възприетите практики и този цикъл на иновативност и имитиране води клъстера към перфекционизиране.

☐ **Предприемаческа енергия - водещ елемент на растежа на клъстера.**

Създаването на повечето клъстери може да бъде проследено до работници/служители от една или повече компании, които са напуснали, за да започнат свой собствен бизнес.

Създаване на мрежи и коопериране

Това е процес, който генерира и разпръсква идеи, информация, най-добри практики през целия клъстер и привнася такива от други места. Мрежата е всъщност структурата за съвместна работа между малките и средните предприятия.

☐ **Специализирана работна ръка**

Уменията и знанието на работната сила стават все по-ценни изисквания за успешен бизнес. Тъй като бизнесът става все повече и повече технологично зависим, той има нужда от високо образовани и талантиливи работници.

☐ **Индустриални лидери**

www.eufunds.bg, www.mig-zaedno.eu

Настоящият документ е изготвен в изпълнение на проект „Партньорството като ключ към успеха“, Административен Договор №РД50-6/08.03.2024г., BG06RDNP001-19.607-0014-C01 за подмярка 19.3 „Подготовка и изпълнение на дейности за сътрудничество на местни инициативни групи“ от мярка 19 „Водено от общностите местно развитие“ от ПРСР 2014 - 2020 г., Процедура BG06RDNP001-19.607



Програма за развитие на селските райони 2014-2020 г. Европейски земеделски фонд за развитие на селските райони.

Европа инвестира в селските райони !

Зад всеки успешен клъстер стои група от иновативни фирми, водени от хора, които ценят образованието, отдадени са на общността и работят за колективна визия на тяхната индустрия. Тези водещи компании могат да завладеят пазарна ниша с висок растеж без да са заплашени от конкуренцията.

☐ **Тактическо знание**

Компаниите, които развиват и работят с нови системи, техники и технологии оперират в различни условия, силно различаващи се от тези на конкуренцията.

Стъпка 1:

Определяне на посоката чрез първоначално избран лидер, който да може да привлече представители от фирмите, като по този начин осигури дългосрочното лидерство на клъстера.

Стъпка 2:

Набелязване, привличане и мотивиране на потенциални членове, което да доведе до официалната им ангажираност с клъстера.

Инициране на проучване, с цел идентифициране на създадените в общината или региона клъстери и да анализира ефектите от създаването и дейността им.

Стъпка 3:

Оценка на икономическата ситуация и конкурентоспособността на клъстера, като се дава възможност за развитие на приоритетите.

Стъпка 4:

Предвиждане на ползите за членовете на клъстера и предприемане на първоначални действия за тяхното реализиране.

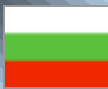
Стъпка 5:

Стартиране на програма за включване на конкретни продуктови и секторни мрежи в местни или регионални клъстери.

Предприемане на Анализ на местната икономика

www.eufunds.bg, www.mig-zaedno.eu

Настоящият документ е изготвен в изпълнение на проект „Партньорството като ключ към успеха“, Административен Договор №РД50-6/08.03.2024г., BG06RDNP001-19.607-0014-C01 за подмярка 19.3 „Подготовка и изпълнение на дейности за сътрудничество на местни инициативни групи“ от мярка 19 „Водено от общностите местно развитие“ от ПРСР 2014 - 2020 г., Процедура BG06RDNP001-19.607



Програма за развитие на селските райони 2014-2020 г. Европейски земеделски фонд за развитие на селските райони.

Европа инвестира в селските райони !

Анализът на местната икономика е необходим за определянето на действителния и потенциалния лостов ефект (левъридж) на клъстера за местната икономика.

Той е една от стъпките при определяне жизнеспособността на клъстера, както и неговата способност да се кооперира и да ползва ресурсите.

Целта е да се определи до каква степен клъстерите допринасят за развитието на местната икономика. Клъстерите може да са в ранен етап от своето развитие или по-зрели и с по-голямо значение за региона.

Клъстерите, които изпълняват ролята на движеща сила, вече предоставят експортни услуги като обслужват както туристи от съседните държави, така и други чуждестранни клиенти. Докато целите на анализа са едни и същи, подходите за изпълнение на задачата могат са два вида. Те могат да бъдат описани като подходи „отдолу-нагоре“ и „отгоре-надолу“.

Подходът отдолу-нагоре е свързан с индивидуални и групови обсъждания. Този подход се използва предимно за клъстери, сформиращи се в дадена пазарна ниша, която не се определя от официалните статистически данни, като производството на органични храни и клъстерите в сферата на услугите. Подходът отдолу-нагоре се използва и за по-ясно определяне на дейността в рамките на клъстера.

 По-конкретните определения се срещат по-често от по-общите класификации като, например, подчертаващи „производство на мебели“, отколкото по-широкото понятие „преработка на дървен материал“; „производство на облекло“, а не „лека промишленост“; „производство на грудки за нарциси“, а не „градинарство“; „производство на оборудване за телефония в малки населени места“, а не „електроника“; „приключенски туризъм“, а не „туризъм“; „машини за извличане и доставка на горива“, а не „тежко машиностроене“.

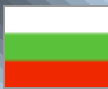
Определяне на границите на Клъстера

Клъстерът може да обхваща, както част от даден регион, така и да се простира на територията на два и повече региона. Границите на клъстера трябва внимателно да се обмислят, като всеки клъстер трябва да има „собствена територия“. Някои клъстери имат широк обхват, а други — тесен местен фокус. Първоначалните клъстери и тези, в сферата на туризма, обикновено имат по-широки граници, отколкото производствените или клъстерите в сферата на услугите.

Регионалните и общинските граници нямат значение при определяне търговските граници на клъстера. Границите на клъстера се определят от търговски фактори. Регионът на клъстера трябва да е достатъчно малък, за да има той принос за общността и достатъчно голям, за да има необходимата критична маса за постигане на основните цели.

www.eufunds.bg, www.mig-zaedno.eu

Настоящият документ е изготвен в изпълнение на проект „Партньорството като ключ към успеха“, Административен Договор №РД50-6/08.03.2024г., BG06RDNP001-19.607-0014-C01 за подмярка 19.3 „Подготовка и изпълнение на дейности за сътрудничество на местни инициативни групи“ от мярка 19 „Водено от общностите местно развитие“ от ПРСР 2014 - 2020 г., Процедура BG06RDNP001-19.607



Програма за развитие на селските райони 2014-2020 г. Европейски земеделски фонд за развитие на селските райони.
Европа инвестира в селските райони !



Определяне физическия обхват на клъстера:

- ☐ Как гледат клиентите на региона? Необходимо е да се направят още доста неща за постигането на добра репутация.
- ☐ Колко време е необходимо за пътуване в рамките на клъстера?
- ☐ Местните клъстери не се вменят в „един размер“. Производственият клъстер би заемал по- компактна територия от туристическия.
- ☐ Каква е необходимата критична маса, за да е възможно адекватното решаване на основните задачи, т.е един туристически клъстер да има достатъчен бюджет за реклама?

Първоначална инвентаризация на клъстера

Инвентаризацията е оценка на настоящото състояние. След като първоначалната информация и интерес са установени, може да се извърши инвентаризация на състоянието към момента. Целта на инвентаризацията е да се определи може ли клъстерът да е жизнеспособен. При този процес е необходимо да се вземат под внимание както икономическият анализ, така и отговорите на потенциалните членове.

Първоначалната инвентаризация включва:

- ☐ разбиране на възможностите и ограниченията на клъстера;
- ☐ оценка на качеството на връзките в клъстера и до каква степен местните играчи работят като екип;
- ☐ оценка на възможните лидери;
- ☐ Полезен инструмент за това е SWOT анализа (силни страни, слаби страни, възможности и заплахи).

Разработване на визия на клъстера

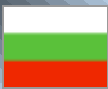
Първоначалната инвентаризация е установила настоящото положение на клъстера. Създаването на визия надгражда това и определя предпочитаното бъдеще на клъстера. Ако няма съгласие в клъстера по въпроса за формата на предпочитаното бъдеще на широка основа, тогава ще е още по-трудно да се стигне до споразумение за първоначалния дневен ред на дейностите, с което да започне развитието на клъстера към постигане на това предпочитано бъдеще.

Подходящи мерки за дейността на клъстера могат да са износът, заетостта, броя на ключовите фирми или броя на посетителите.

Възможно е, с времето, визията да стане по-фокусирана и по-конкретна, поради по-доброто разбиране на естеството на конкурентоспособността на клъстера и възможностите за неговите членове.

www.eufunds.bg, www.mig-zaedno.eu

Настоящият документ е изготвен в изпълнение на проект „Партньорството като ключ към успеха“, Административен Договор №РД50-6/08.03.2024г., BG06RDNP001-19.607-0014-C01 за подмярка 19.3 „Подготовка и изпълнение на дейности за сътрудничество на местни инициативни групи“ от мярка 19 „Водено от общностите местно развитие“ от ПРСР 2014 - 2020 г., Процедура BG06RDNP001-19.607



Програма за развитие на селските райони 2014-2020 г. Европейски земеделски фонд за развитие на селските райони.

Европа инвестира в селските райони !

Създаване на лидерска група

Ключов момент в клъстерната инициатива е ранното сформирание на лидерска група, конкретно за клъстера. В началото това може да е неформално, но с времето се развива и формализира.

Хората на ръководни длъжности имат нужда да знаят, че ще има някаква възвращаемост за времето и ангажираността им. Поддържането на тяхната ангажираност често зависи от генерирането на ранни ползи за заинтересованите страни. Ранна и обичайна мярка за успеха на клъстерната инициатива е желанието на заемащите ръководни длъжности участници да председателстват следващата среща. Ранен предупредителен знак е, ако те делегират председателстването на други или изобщо не се появяват на срещите.

Лидерската група, която е съставена от 6-8 души, работещи добре заедно, трябва да включва предимно фирми от сърцевината на клъстера. В групата не трябва да преобладават представители на правителството или държавни служители. Не е необходимо незабавното сформирание на лидерската група. . Механизмът за избор на лидерска група може да бъде създаден по-късно.

Изготвяне на Бизнес-план на клъстера

Бизнес планът определя дейностите, които членовете желаят да осъществят съвместно и осигурява информация за разходите. Всъщност наличните ресурси ще определят планираните дейности и броя на целевите пазари. В ранните стадии на създаването на клъстера се препоръчва ограничените налични средства да се насочат само към няколко дейности и към малък брой целеви пазари.

На по-късен етап положителните резултати могат да доведат до увеличаване на приноса на членовете и дейностите могат да се разширят.

Изборът на първите действия е от особено голямо значение. Те трябва ясно да отразяват потребностите и очакванията на всички членове.

Важно е да се постигнат конкретни резултати колкото може по-бързо, за да се поддържа напредъка на клъстера.

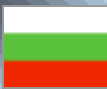
В допълнение към планираните дейности бизнес планът трябва да определя организационната структура на клъстера, както и подробностите относно постигането на целите.

Предвидените дейности трябва да са описани по области и да са конкретизирани разходите за всяка една от тях. Бизнес планът има важна роля при определяне юридическия статут на клъстера и на капитала, необходим за гарантиране на финансова стабилност.

Стартиране на мениджмънт на клъстера

www.eufunds.bg, www.mig-zaedno.eu

Настоящият документ е изготвен в изпълнение на проект „Партньорството като ключ към успеха“, Административен Договор №РД50-6/08.03.2024г., BG06RDNP001-19.607-0014-C01 за подмярка 19.3 „Подготовка и изпълнение на дейности за сътрудничество на местни инициативни групи“ от мярка 19 „Водено от общностите местно развитие“ от ПРСР 2014 - 2020 г., Процедура BG06RDNP001-19.607



Програма за развитие на селските райони 2014-2020 г. Европейски земеделски фонд за развитие на селските райони.

Европа инвестира в селските райони !

Ефективният мениджмънт е от особено значение за осъществяването на услугите, постигането на целите и напредъка на клъстера. Управлението на клъстера е сходно с това на фирмите и на държавните институции. Важно е да се постигне ефективност при използването на ресурсите, при вземането на решения и тяхното изпълнение.

Създаване на екип

Създаването на успешен екип касае всички аспекти на управлението. Екипът включва членовете на клъстера, вкл. участниците в работните групи. Уменията за изграждане и за работа в екип са от особено значение за ефективното управление на клъстера. При създаването на екип е важно всички негови членове да бъдат ценени и мненията им - зачитани. Не трябва да се забравя, че в този начален етап членовете на екипа са доброволци, които даряват своето време на общата кауза.

Маркетингова стратегия и план на клъстера

Маркетингът води до увеличаване на продажбите, но при клъстерите тази връзка е по-индиректна, отколкото при фирмите по отделно. Дейността по продажбите се извършва от членовете на клъстера, който от своя страна се съсредоточава върху елементите на пазарното проучване, промоцията и запазената марка.

Първи етап в развитието на маркетингова стратегия е оценката на текущата позиция на клъстера и неговите членове. Следващите задачи са да се определи как присъствието на съществуващи пазари може да бъде засилено и да се идентифицират нови пазари или пазарни сегменти, в които клъстерът иска да стъпи.

При клъстерите пазарното сегментиране е много важно, тъй като членовете обикновено търгуват на различни видове пазари. Ето защо е необходимо големите пазари да се разделят на части, за които могат да бъдат разработени конкретни действия.

Маркетингът е творчески процес на рентабилно (ефективно) задоволяване нуждите на клиента. Трябва да се съблюдават стандартните категории:

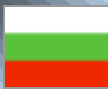
- ☐ Продукт (или услуга)
- ☐ Реклама
- ☐ Място
- ☐ Цена

Създаване и реализиране на запазена марка на клъстера

Създаването и реализирането на запазена марка е ключов момент за клъстера. Тук има два аспекта. Запазената марка отличава клъстера и неговите членове от другите. По този начин предимствата от добрия имидж на запазената марка достигат до всички членове на клъстера.

www.eufunds.bg, www.mig-zaedno.eu

Настоящият документ е изготвен в изпълнение на проект „Партньорството като ключ към успеха“, Административен Договор №РД50-6/08.03.2024г., BG06RDNP001-19.607-0014-C01 за подмярка 19.3 „Подготовка и изпълнение на дейности за сътрудничество на местни инициативни групи“ от мярка 19 „Водено от общностите местно развитие“ от ПРСР 2014 - 2020 г., Процедура BG06RDNP001-19.607



Програма за развитие на селските райони 2014-2020 г. Европейски земеделски фонд за развитие на селските райони.

Европа инвестира в селските райони !

Добрият имидж на запазената марка, обаче, трябва да бъде търсен и изисква ангажираност от страна на всички членове. Невъзможността да се достигнат необходимите стандарти на запазената марка може да нанесе вреда на цялата група. По този начин се стимулира необходимостта да се работи заедно и се създава солидарност в рамките на групата. От значение са политиката по отношение на качеството и насоките за това как да се използва запазената марка.

Мениджмънт на запазената марка означава прилагане на маркетингови техники спрямо конкретен продукт, продуктова линия или запазена марка. Търсят се начини за увеличаване на възприетата стойност на продукта от клиента, а оттам - за увеличаване на франчайзинг на запазената марка и нейния капитал.

В рекламирането на запазената марка на региона е полезно да се използва техниката на позициониране, за да се създаде имидж или идентичност у възприятията на целевите пазари. Целевият пазар възприема продукта по установеното му „относителното конкурентно позициониране“ на даден пазар. Стратегиите за успешно позициониране обикновено се коренят в устойчивото конкурентно предимство на продукта.

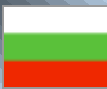
Планиране на партньорства с други кълстери

Съдействие за намиране на бизнес партньори от други страни – за производствено, технологично и проектно коопериране.

- ☐ Участие в международни бизнес събития – изложения, бизнес срещи и др.;
- ☐ Достъп до международни пазари;
- ☐ Консултации за Европейско търговско законодателство - нормативна уредба, стандартизация, сертификация, регламенти на ЕС, касаещи бизнеса и др.;
- ☐ Информация за Европейски програми в подкрепа на бизнеса;
- ☐ Консултации при разработване на Европейски проекти;
- ☐ Съдействие за включване на български МСП в международни проекти;
- ☐ Бизнес одит;
- ☐ Технологичен одит;
- ☐ Управление на иновации;
- ☐ Одит на иновативния капацитет Improve;
- ☐ Интелектуална собственост, търговска марка – консултации, съдействие при регистрация
- ☐ Съдействие при създаване и развитие на кълстери на регионално, национално и международно ниво.

www.eufunds.bg, www.mig-zaedno.eu

Настоящият документ е изготвен в изпълнение на проект „Партньорството като ключ към успеха“, Административен Договор №РД50-6/08.03.2024г., BG06RDNP001-19.607-0014-C01 за подмярка 19.3 „Подготовка и изпълнение на дейности за сътрудничество на местни инициативни групи“ от мярка 19 „Водено от общностите местно развитие“ от ПРСР 2014 - 2020 г., Процедура BG06RDNP001-19.607



Програма за развитие на селските райони 2014-2020 г. Европейски земеделски фонд за развитие на селските райони.
Европа инвестира в селските райони !

Финансови източници и програми, подпомагащи процеса на сдружаване и клъстеризация.

Ефективното финансиране на клъстерите се явява основен фактор пред тяхното развитие. Основните източници на финансиране на клъстерите в България са: членски внос, целеви вноски, дарения, завещания, спонсорство, участие в проекти и програми, допълнителна стопанска дейност и други. Обикновено източниците на финансиране са определени в устава на клъстера.

Най-често размерът на членския внос и целевите вноски се определя с решение на общото събрание.

В повечето случаи размерът на членския внос е символична сума и не е достатъчен за издръжката на клъстера – осъществяване на дейността на клъстера и провеждане на клъстерни инициативи.

Въпреки провежданата политика на ЕС за създаване на повече клъстери на световно ниво все още е ограничен броят на развитите клъстери в България.

Един от факторите за бъдещото им развитие е тяхното финансиране и ефективността от използването на финансовите средства.

Налице са множество източници на финансиране на клъстерите в България, като те са заложили в устава на съответния клъстер.

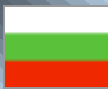
В голяма част от случаите размерът на членския внос представлява символична сума, която не представлява достатъчен източник за издръжката на клъстера.

В публикации на Европейската комисия са предложени набор от дефиниции и са формулирани осем широки групи от инструменти на клъстерната политика:

- ☐ информация и установяване на контакти;
- ☐ обмен на практически опит;
- ☐ пряко финансиране и фондове;
- ☐ събития и обучения;
- ☐ работа в мрежа;
- ☐ лобиране;
- ☐ маркетинг;
- ☐ мониторинг с редовно изработване на доклади;

www.eufunds.bg, www.mig-zaedno.eu

Настоящият документ е изготвен в изпълнение на проект „Партньорството като ключ към успеха“, Административен Договор №РД50-6/08.03.2024г., BG06RDNP001-19.607-0014-C01 за подмярка 19.3 „Подготовка и изпълнение на дейности за сътрудничество на местни инициативни групи“ от мярка 19 „Водено от общностите местно развитие“ от ПРСР 2014 - 2020 г., Процедура BG06RDNP001-19.607

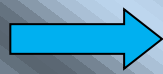


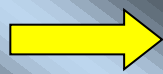
Програма за развитие на селските райони 2014-2020 г. Европейски земеделски фонд за развитие на селските райони.
Европа инвестира в селските райони !

- ☐ Възможности за публично финансиране /безвъзмездни финансови средства, финансови инструменти и т.н./;
- ☐ Навлизане на нови технологии и иновации в сферата на дейности, до които може да се достигне чрез коопериране/ обединение/ клъстеризация;
- ☐ Предоставяне на специализирана експертиза и подкрепа за създаване и управление на обединения;

Актуални възможности за финансиране

През програмния период 2021-2027 Европейският съюз предлага различни възможности за финансиране на клъстери чрез различни програми и инициативи. Ето някои от основните възможности за финансиране:

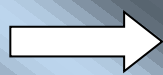
 Програма „Хоризонт Европа“ - основната рамкова програма на ЕС за научни изследвания и иновации. Тя включва различни инициативи и конкурси, които могат да финансират клъстери в областта на научните изследвания и иновациите;

 Програма „COSME“ (Competitiveness of Enterprises and Small and Medium-sized Enterprises) е насочена към подпомагане на малки и средни предприятия (МСП).

Включва:

- ☐ Фондове за рисков капитал: финансиране на иновативни МСП..;
- ☐ Клъстерни инициативи: подкрепа за създаването и развитието на клъстери.

 Европейски фонд за регионално развитие (ЕФРР) - подпомага икономическото и социалното сближаване на регионите в ЕС чрез финансиране на проекти, които насърчават иновациите и конкурентоспособността. Това включва и финансиране на регионални иновационни клъстери и сътрудничество между различни региони.

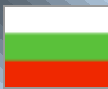
 Програма „Digital Europe“ - нова програма, която има за цел да ускори цифровата трансформация на европейските икономики и общества.

Възможности за финансиране включват:

- ☐ Центрове за цифрови иновации: подкрепа за създаване на центрове, които подпомагат дигитализацията на бизнеса.

www.eufunds.bg, www.mig-zaedno.eu

Настоящият документ е изготвен в изпълнение на проект „Партньорството като ключ към успеха“, Административен Договор №РД50-6/08.03.2024г., BG06RDNP001-19.607-0014-C01 за подмярка 19.3 „Подготовка и изпълнение на дейности за сътрудничество на местни инициативни групи“ от мярка 19 „Водено от общностите местно развитие“ от ПРСР 2014 - 2020 г., Процедура BG06RDNP001-19.607



Програма за развитие на селските райони 2014-2020 г. Европейски земеделски фонд за развитие на селските райони.

Европа инвестира в селските райони !

- ☐ Цифрови клъстери: финансиране за развитие на клъстери в областта на цифровите технологии.



Европейски социален фонд плюс (ЕСФ+) - има за цел да подпомогне заетостта, социалната интеграция и уменията.

Клъстери могат да получат финансиране за проекти, свързани с:

- ☐ Обучение и развитие на умения: програми за повишаване на квалификацията на работната сила.
- ☐ Социално предприемачество: проекти, които насърчават социалното включване и иновации.



Interreg - финансира проекти за трансгранично, транснационално и междурегионално сътрудничество.

Възможностите за финансиране могат да включват:

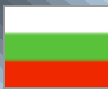
- ☐ Трансгранични клъстери: проекти за сътрудничество между клъстери в различни държави-членки.
- ☐ Мрежи и платформи: създаване на мрежи за обмен на опит и добри практики между клъстери.

Полезна за заинтересованите страни информация.

- ☐ European CAP Network: https://eu-cap-network.ec.europa.eu/index_en ;
- ☐ European Cluster Collaboration Platform: <https://www.clustercollaboration.eu/> ;
- ☐ Enterprise Europe Network (EEN): <https://een.ec.europa.eu/> ;
- ☐ Стратегически план за развитие на земеделието: <https://www.sp2023.bg/index.php/bg> ;
- ☐ Министерството на икономиката: <https://www.mi.government.bg/> ;
- ☐ Министерството на земеделието и храните: <https://www.mzh.government.bg/bg/> ;
- ☐ Българската агенция за инвестиции: <https://investbg.government.bg/?lang=bg> ;
- ☐ Българската търговско-промишлена палата: <https://www.bcci.bg/> ;
- ☐ Асоциация на бизнес клъстерите в България: <https://brait.bg/> ;
- ☐ Европейската комисия: https://commission.europa.eu/index_bg ;
- ☐ Програма „Конкурентоспособност и иновации в предприятията“: <https://pkip.egov.bg/> ;
- ☐ Програма „Предприятия“ по направление МЕДИА на програма „Творческа Европа“: <https://culture.ec.europa.eu/bg> ;
- ☐ Изпълнителна агенция за насърчаване на малките и средни предприятия: <https://www.sme.government.bg/> ;

www.eufunds.bg, www.mig-zaedno.eu

Настоящият документ е изготвен в изпълнение на проект „Партньорството като ключ към успеха“, Административен Договор №РД50-6/08.03.2024г., BG06RDNP001-19.607-0014-C01 за подмярка 19.3 „Подготовка и изпълнение на дейности за сътрудничество на местни инициативни групи“ от мярка 19 „Водено от общностите местно развитие“ от ПРСР 2014 - 2020 г., Процедура BG06RDNP001-19.607



Програма за развитие на селските райони 2014-2020 г. Европейски земеделски фонд за развитие на селските райони.

Европа инвестира в селските райони !

- ☐ Насърчаване чрез Клъстер „Съдържание“: <https://culture.ec.europa.eu/bg>;
- ☐ Насърчаване чрез Клъстер „Аудитория“: <https://culture.ec.europa.eu/bg>;
- ☐ Насърчаване чрез Клъстер „Политическа подкрепа“: <https://culture.ec.europa.eu/bg>;
- ☐ Брокерски събития за клъстери: <https://horizoneu.mon.bg/>
- ☐ Фондация за клъстери и конкурентоспособност: <https://www.clustercompetitiveness.org/>

Национална стратегия за малките и средни предприятия за периода 2021 - 2027 г.:

Част от факторите за създаването и растежа на МСП са свързани с наличието на информация и знания, както и използването на иновативни технологии на глобално и местно равнище. Ефективен начин за подобряване на достъпа до тях е участието в обединения по веригата на стойността, сред които клъстери от предприятия, кооперативи, производствени сдружения и др., което също представлява двигател за развитието на съответния сектор.

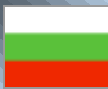
- ☐ Подкрепа за активни сдружения за насърчаване на МСП като бизнес клъстери, кооперации, производствени обединения и други в националните и регионалните приоритетни сектори.
- ☐ Подкрепа за създаването на експортно ориентирани клъстери, инициативи и сдружения на МСП, и включването им в международни вериги на стойността.
- ☐ Подкрепа за мероприятия с акцент върху МСП, организирани от браншови организации, асоциации на МСП и стартиращи предприятия, бизнес клъстери, неправителствени организации и др.

Главните заинтересовани страни по отношение на Национална стратегия за МСП 2021-2027 г. са малките и средните предприятия, представителните на национално равнище организации на работодателите, национални, областни и местни власти, организации и представители на изградени в подкрепа на МСП структури (инкубатори, бизнес клъстери и други бизнес организации), както и други страни, за които тази Стратегия е важна.

Ролята на бизнес клъстерите в България е все още незначителна, което се дължи отчасти на неразбиране на техните основни характеристики и цел като иновативни организационни мрежи и отчасти на пропуски в законодателната рамка и механизмите, свързани с тяхното регистриране, функциониране и наблюдение на тяхната дейност. Наличието на дългосрочна държавна политика и програмна подкрепа за клъстерно развитие, заедно с единен регистър на бизнес клъстерите и систематичен анализ на тяхното развитие и постигнатите резултати, би могло да осигури подходящи условия за засилване на въздействието им върху развитието на предприемаческата и иновационна среда в България.

www.eufunds.bg, www.mig-zaedno.eu

Настоящият документ е изготвен в изпълнение на проект „Партньорството като ключ към успеха“, Административен Договор №РД50-6/08.03.2024г., BG06RDNP001-19.607-0014-C01 за подмярка 19.3 „Подготовка и изпълнение на дейности за сътрудничество на местни инициативни групи“ от мярка 19 „Водено от общностите местно развитие“ от ПРСР 2014 - 2020 г., Процедура BG06RDNP001-19.607



Програма за развитие на селските райони 2014-2020 г. Европейски земеделски фонд за развитие на селските райони.

Европа инвестира в селските райони !

Актуалните двигатели за създаването и растежа на МСП са достъпът до наличната глобална информация и знания (вкл. за пазарните стандарти и пазарните възможности) и използването на иновативни технологии.

Участието в клъстер от предприятия може да подобри възможностите на МСП за достъп до такава информация, развиване на умения и компетентности и придобиване на опит в изграждането на мрежи с партньори и доставчици на стоки, други производители и доставчици на услуги, ползватели и потребители.

Бизнес клъстер представлява обединение на предприятия, регистрирано съгласно ТЗ, ЗЗД или ЗЮЛНЦ, което може да включва университети, научно-изследователски организации и/или общински и държавни органи, неправителствени организации и физически лица от определен сектор или регион, имащи общи икономически интереси и/или обхващащи последователни нива във веригата на производство и реализация на стоки и услуги, с цел увеличаване на административния капацитет, научно-изследователския потенциал, конкурентоспособността и бизнес развитието на членовете на обединението и на обединението като цяло.

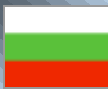
Използването на нови технологии в производството, маркетинга и изграждането на мрежи на МСП (особено тези в малките села и градове) може да доведе до икономическа ефективност и да предостави инструменти за свързване в бизнес мрежи.

Други ключови фактори за конкурентоспособността, които са определящи за бизнес резултатите и конкурентоспособността на българските МСП, са достъпът до финансиране, развитието на човешките ресурси, използването и дигитализацията на ИКТ, иновациите и интернационализацията.



www.eufunds.bg, www.mig-zaedno.eu

Настоящият документ е изготвен в изпълнение на проект „Партньорството като ключ към успеха“, Административен Договор №РД50-6/08.03.2024г., BG06RDNP001-19.607-0014-C01 за подмярка 19.3 „Подготовка и изпълнение на дейности за сътрудничество на местни инициативни групи“ от мярка 19 „Водено от общностите местно развитие“ от ПРСР 2014 - 2020 г., Процедура BG06RDNP001-19.607



Програма за развитие на селските райони 2014-2020 г. Европейски земеделски фонд за развитие на селските райони.
Европа инвестира в селските райони !

Настоящият „Наръчник на МИГ за подпомагане процеса на партньорство и сдружаване“ е разработен за нуждите на МИГ „Лясковец-Стражица“ по проект „Партньорството като ключ към успеха“ от:

- ☐ **Експерт: Валентин Георгиев;**
- ☐ **Експерт: Найле Кясимова;**
- ☐ **Експерт: Тодор Тонков**

Заклученията и тълкуванията, които се съдържат в настоящия документ, представляват мнения и информация, структурирана от експертите и по никакъв начин не следва да се приемат като становище или официална позиция на Европейския съюз, Управляващите органи на ПРСР 2014-2020г. и ОПРЧР 2014-2020г., както и на други държавни органи и администрации!

При изготвяне на Наръчника са използвани материали, информация и данни от следните основни източници:

- ☐ Анализи по темата, предоставени от МИГ „Лясковец-Стражица“ и МИГ „Стамболово – Кърджали 54“;
- ☐ Стратегия за интелигентна специализация 2021 – 2027;
- ☐ Европейската платформа за клъстерно сътрудничество, Клъстерите срещат регионите – България;
- ☐ Доклад „АНАЛИЗ И ОЦЕНКА НА КЛЪСТЕРНИЯ , ПОТЕНЦИАЛ В БЪЛГАРИЯ“, д-р, Михаил Кожухаров, Тракийски Университет;
- ☐ Статия „Клъстери и клъстерни инициативи в България: развитие и предизвикателства“, Ирена Славова;
- ☐ Статия „Анализ и оценка на клъстерния потенциал в България“, Автор: Михаил Кожухаров, ISBN: 978-954-691-097-4;
- ☐ Клъстери и клъстерни инициативи в България: развитие и предизвикателства, Ирена Славова;
- ☐ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТ ЧРЕЗ РАЗВИТИЕ НА КЛЪСТЕРИТЕ В БЪЛГАРИЯ, Илиян Станчев Атанасов, спец. „Стопанско управление“ - магистър Стопански факултет, Технически университет;
- ☐ БИЗНЕС КООПЕРИРАНЕ ЧРЕЗ СЪЗДАВАНЕ НА КЛЪСТЕРИ – ВЪЗМОЖНОСТ ЗА РАЗВИТИЕ НА МАЛКИТЕ И СРЕДНИ ПРЕДПРИЯТИЯ, Enterprise Europe Network, <http://www.bicc-sandanski.org/een>;
- ☐ www.mi.government.bg , Нова икономическа политика – развитие на клъстерите



www.eufunds.bg, www.mig-zaedno.eu

Настоящият документ е изготвен в изпълнение на проект „Партньорството като ключ към успеха“, Административен Договор №РД50-6/08.03.2024г., BG06RDNP001-19.607-0014-C01 за подмярка 19.3 „Подготовка и изпълнение на дейности за сътрудничество на местни инициативни групи“ от мярка 19 „Водено от общностите местно развитие“ от ПРСР 2014 - 2020 г., Процедура BG06RDNP001-19.607